

Lausunto hallituksen esityksestä 21/2026 vp työperäistä hyväksikäyttöä koskevan lainsäädännön muuttamiseksi ja lakialoitteesta LA 4/2023 vp laiksi rikoslain 47 luvun muuttamisesta

Pohjanmaan käräjäoikeus kiittää lakivaliokuntaa pyynnöstä toimittaa asiantuntijalausunto. Lausunnon ovat Pohjanmaan käräjäoikeuden puolesta laatineet rikososaston osastonjohtaja, käräjätuomari, VT, KTM Matti-Pekka Kuuttinen ja rikososaston apulaisosastonjohtaja, käräjätuomari, VT, KTK Anette Enbacka. Pohjanmaan käräjäoikeus esittää lausuntonaan seuraavaa.

Pohjanmaan käräjäoikeus pitää hallituksen esityksessä esitettyjä tavoitteita hyvinä. Sen tuomiopiirissä on ollut enenemässä määrin havaittavissa erityisesti työperäiseen maahanmuuttoon liittyviä hyväksikäyttöilmiöitä, joista on nostettu syytteitä tai jotka ovat aiheuttaneet työsopimuslakiin perustuvia siviilioikeudellisia kanteita. Tällaisia on esiintynyt erityisesti paljon työvoimaa vaativilla aloilla toimivissa yrityksissä kuten esimerkiksi vihannesten kasvattamisessa kasvihuoneissa. Kanteet ja syytteet ovat koskeneet muun muassa ongelmia palkanmaksussa, sen määrässä tai ylipäättään ongelmia, minkä yrityksen palveluksessa on työskennelty, vaikka työnteko sinänsä on ollut kiistatonta. Pohjanmaan käräjäoikeus pitää kannatettavana, että tämänkaltaisiin asioihin pyritään puuttumaan, koska ne loukkaavat työntekijöiden oikeuksia ja myös vaarantavat vapaata kilpailua ja rehellistä yritystoimintaa.

Pohjanmaan käräjäoikeus korostaa kuitenkin käytännön ongelmia työperäisen hyväksikäytön esitutkinnassa ja oikeuskäsittelyssä erityisesti, jos on kyse ulkomaalaistaustaisten työntekijöiden hyväksikäytöstä. Nämä käytännön ongelmat vaikeuttavat kriminalisoinnin tavoitteiden toteutumista tosiasiasa. Käytännössä on usein huomattu, että hyväksikäytetyt eivät puhu Suomen kumpaakaan virallista kieltä ja eivätkä välttämättä edes englantia. Kielitaidon puute johtaa heidät haavoittuaiseen asemaan eikä heillä ole kunnon tietoa oikeuksistaan Suomessa. Tällaisia työntekijöitä on helppo kohdella heikommin kuin suomalaisia työntekijöitä. Vaikka heidän työnantajansa ei noudattaisi Suomen työläinsäädäntöä ja maksaa heille työläinsäädännön vastaisesti liian pientä palkkaa, palkka saattaa olla kuitenkin korkeampi kuin lähtömaassa. Työntekijät eivät siten välttämättä koe tai ymmärrä tulleen hyväksikäytetyksi. Tämä lähtökohta vaikeuttaa ja hidastaa asian tutkintaa.

Tutkiessaan ulkomaalaistaustaisten työntekijöiden hyväksikäyttöä poliisi joutuu esitutkinnassa useimmiten käyttämään tulkkia ja eikä tällaisilla työntekijöillä ole välttämättä taustastaan ja lähtömaansa tilanteesta johtuen luottamusta viranomaisia kohtaan. Työnantaja on myös useimmiten aiemmin hoitanut kielitaidottomien työntekijöiden käytännön asiat ja tulkkauksen. Samalla työnantaja on saavuttanut työntekijöiden luottamuksen ja pystynyt vaikuttamaan heihin ja heidän kertomukseensa. Tämä lähtökohta vaikeuttaa poliisin näytön hankkimista ja ilman näyttöä ei nosteta syytettä eikä syytettä voida oikeudessa syyksilukea heikolla tai olemattomalla näytöllä. Näyttöä ei myöskään välttämättä saada pelkästään asianomistajia kuulemalla ja poliisi tarvitsee riittävät keinot hankkia muuta näyttöä.

Tämän vuoksi Pohjanmaan käräjäoikeus pitää tärkeänä, että poliisille annetaan lupa riittäviin pakkokeinoihin kuten esimerkiksi esitettyyn telekuunteluun. Ilman riittäviä keinoja hankkia näyttöä kriminalisoinnin tavoitteet eivät välttämättä toteudu tavoitellusti. Pohjanmaan käräjäoikeus kiinnittää myös lakivaliokunnan huomiota siihen, että kriminalisointien pitäisi olla myös mahdollisimman selkeitä ja jos ne sisältävät vaikeasti näytettäviä seikkoja, kriminalisointien tosiasiallinen vaikuttavuus laskee.

Merkittävänä käytännön ongelmana ulkomaistaustaisen työntekijän työperäisen hyväksikäytön tutkinnassa Pohjanmaan käräjäoikeus näkee esitutkinnan ja oikeusprosessin keston. Molempia hidastaa ja vaikeuttaa käytettävissä olevien resurssien lisäksi jo edellä mainitusti asianomistajien, todistajien ja mahdollisesti vastaajienkin tulkin tarve. Kommunikoinnin hitaus ilmenee vaikeutena ja hitautena saada asianosaisia kuulluksi esitutkinnassa, mutta se vaikuttaa myös oikeusprosessin aikana muun muassa haastemiehen vaikeutena kommunikoida asianosaisten kanssa ja löytää heidät haastettavaksi ja kutsuttavaksi oikeudenkäyntiin sekä oikeudenkäynnissä kuulemisissa tulkin välityksellä.

Näytön hankkimista ja oikeusprosessin sujuvuutta parantaa se, jos työperäisen hyväksikäytön kohteena oleva asianomistaja saa oikeudellisen avustajan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Oikeudenkäyntiavustajan saaminen parantaa työntekijöiden oikeuksia ja lisää esitutkinnan ja oikeusprosessin sujuvuutta. Useinkin tällaisilla asianomistajilla olisi oikeus oikeusapuun, mutta sen hakeminen ja avustajan saaminen edellyttää omaa aktiivisuutta, mihin heillä ei välttämättä ole kykyä tai halua. Ihmiskauppa on vapautteen kohdistuva rikos ja ihmiskaupaksi luettavissa vakavimmassa työperäistä hyväksikäyttöä koskevissa asioissa mahdollisuus valtion kustantamaan asianomistajan oikeudenkäyntiavustajaan on jo olemassa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 a §:n 3 kohdassa mainituilla edellytyksillä. Pohjanmaan käräjäoikeus pitää tärkeänä, että avustajan määräyksen soveltamisedellytykset ovat mahdollisimman selkeät. Hallituksen esityksen mukaan edellä mainitun oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 a §:n mukaisen oikeusavustajan voi saada myös epäiltäessä kiskontaa työelämässä ja törkeää kiskontaa työelämässä, jos menettely sisältää vapautteen kohdistuvia elementtejä. Pohjanmaan käräjäoikeus pitää tätä hyvin vaikeana arvioitavana asiana ainakin ennen syytteen nostamista. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain mukaisen asianomistajan avustajan saaminen jäänee siten epäiltäessä kiskontaa työelämässä tai törkeää kiskontaa työelämässä hyvin poikkeukselliseksi tai ainakin asianomistaja saa avustajan hyvin myöhäisessä vaiheessa. Tosiasiassa tällaisen avustajan saaminen voi riippua siitä tutkitaanko asiaa esitutkinnassa alkuvaiheessa nimikkeellä ihmiskauppa vai törkeä kiskonta työelämässä. Asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan saaminen olisi asianomistajille tärkeää ainakin törkeissä tekemuodoissa ja avustajan saaminen varhaisessa vaiheessa voisi merkittävästi edistää esitutkinnan ja oikeusprosessin sujuvuutta. Pohjanmaan käräjäoikeus esittää siten tulevaisuudessa oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 a §:n mukaisen avustajan saamisen edellytysten laajentamista kattamaan koko törkeän kiskonnin työelämässä soveltamisala.

Esitutkinnan ja oikeusprosessin kestoon vaikuttaa myös enenemässä määrin ulkomaalaistaustaisten työntekijöiden vaihtuminen ja poistuminen maasta. Pohjanmaan käräjäoikeudessa on vireillä useampi rikosasia, jonka käsittely on

viivästynyt tai pysähtynyt vastaajan tai muun asianosaisen poistuttua maasta tuntemattomaan olinpaikkaan. Pohjanmaan kärjäoikeus korostaa, että EU:n ulkopuolelta tulevan asianosaisen haastaminen tai kuuleminen heidän Suomesta poistuttuaan on hyvin hankalaa ja edellyttää usein heidän omaa myötävaikutustaan. Tämä voi pahimmillaan estää poliisin näytön hankkimisen ja pysäyttää tai ainakin hidastaa jo nostetun syytteen käsittelyä. Rikosasian käsittely kärjäoikeudessa edellyttää, että vastaajat on saatu haastettua ja heidän pitää myös pääsääntöisesti olla läsnä rikosasian pääkäsittelyssä kärjäoikeudessa. Samoin kuultavaksi nimetyt asianomistajat ja todistajat kuullaan kärjäoikeuden pääkäsittelyssä ja heidän kertomuksiaan esitutkinnassa voidaan käyttää ilman heidän kuulemistaan kärjäoikeudessa oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n 2 momentin mukaisesti vain poikkeuksellisesti. Edellytyksenä on tällöin, että lausuman antajaa ei voida kuulustella pääkäsittelyssä tai pääkäsittelyn ulkopuolella taikka hän on jäänyt asianmukaisista toimenpiteistä huolimatta tavoittamatta, eikä asian ratkaisemista tulisi enää viivyttää. Kyseisen pykälän edellyttämiä asianmukaisia toimenpiteitä ovat muun muassa etsintäkuulutus Suomessa ja mahdollisesti henkilön tavoittelu ulkomailta ulkomaisen viranomaisten antaman virka-avun välityksellä. Tämä on hidasta ja työlästä ja siihen kuuluu aikaa. Jos esitutkinnassa annettua lausumaa päädytään käyttämään oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n 2 momentin perusteella, tällöinkään sen näyttöarvo ei ole sama kuin oikeudenkäynnissä annetun kertomuksen ja syyksilukeva tuomio edellyttää tuekseen enemmän muuta näyttöä. Nämä seikat korostavat sitä, että poliisilla olisi oltava riittävät keinot näytön hankkimiseksi ja voivat vaikuttaa ehdotetun kriminalisoinnin tosiasialliseen vaikuttavuuteen ja käyttöalaan. Kärjäoikeuden käytössä olevia prosessuaalisia keinoja olisikin mietittävä tältä kannalta, mutta se ei ole tämän lausuman aiheena.

Rikoksen vanhentumisajat ovat myös merkittävässä asemassa kriminalisointien tosiasiallisessa vaikuttavuudessa. Rikoslain 8 luvun 1 §:n mukaan rikoksen vanhentumisajat riippuvat rikosten rangaistusasteikosta ja ne kasvavat kahdesta vuodesta ylöspäin. Nyt esitetyistä kriminalisoinneissa törkeä kiskonta työelämässä rangaistusasteikko olisi vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta vankeutta ja perusmuotoisen kiskonnan työelämässä rangaistusasteikko olisi sakko tai enintään kaksi vuotta vankeutta. Tämä tarkoittaisi, että perusmuotoinen tekemuoto vanhenisi viidessä vuodessa, mutta teon törkeä tekemuoto vanhenisi vasta kymmenessä vuodessa. Pohjanmaan kärjäoikeus on jo nyt havainnut, että vastaajia pakoilee rikosvastuuta ulkomailla ja erityisesti ulkomaalaistaustaisia asianomistajia ja todistajia lähetetään työperäistä hyväksikäyttöä koskevissa rikosasioissa ulkomaille rikosprosessin pysäyttämiseksi. Työperäistä hyväksikäyttöä koskevat rikokset ovat useimmiten hyvin suunnitelmallisia ja myös varsin usein ammattimaisesti toteutettuja. Näin ollen niiden toteuttajat osaavat ja oppivat käyttämään hyväkseen rikosoikeudellisia vanhentumisaikoja rikosvastuun välttämiseksi. Työelämään liittyvissä kiskonta-asioissa tutkinta saattaa olla pitkäkestoinen ja vaativa ja jo mahdollisten uhrien ja asianomistajien identifioimiseen voi mennä huomattavan pitkä aika. Myös oikeuskäsittelyyn liittyy edellä todetusti haasteita, kun asianosaiset eivät välttämättä enää oleskele Suomessa eivätkä välttämättä ymmärrä suomea tai ruotsia, jolloin kaikki kommunikaatio hidastuu. Tämän vuoksi Pohjanmaan kärjäoikeus toteaa työperäistä hyväksikäyttöä koskevissa asioissa rikoksen vanhentumisajan olisi oltava vähintään viisi vuotta, mutta esitutkinnan kestoon liittyvät edellä mainitut ongelmat huomioon ottaen

viisi vuottakin on hyvin lyhyt aika. Tähän nähden on hyvä, että törkeän tekemuodon vanhenemisaika on kymmenen vuotta ja viiden vuoden vanhentumisaika perusmuotoisessa teossa voi muodostua ongelmaksi.

Pohjanmaan kärjäoikeus kannattaa työperäisen hyväksikäytön rangaistavuuden ulottamista tilanteisiin, joissa ei ole suoraa yhteyttä syrjintään. Syrjinnässä on hallituksen esityksessä todettuja tulkinnallisia ja näytöllisiä haasteita ja tämä uudistus tulee todennäköisesti jossain määrin vähentämään näitä haasteita. Pohjanmaan kärjäoikeus on muun muassa tuomiollaan 28.10.2021 nro 145548 (R 20/725) hylännyt syytteen kiskonnantapaisesta työsyrynnästä, koska asiassa jäi näyttämättä, että työnantaja tai sen edustaja olisi asettanut työntekijät huomattavan epäedulliseen asemaan.

Vakavimmat työperäisen hyväksikäytön muodot ovat jo voimassa olevan sääntelyn mukaan kriminalisoituja muun muassa ihmiskauppana tai törkeänä kiskontana. Uudella kriminalisoinnilla ei todennäköisesti ole näiden rikosten oikeuskäytäntöön suurta vaikutusta ja ehdotetuilla kriminalisoinneilla onkin melko kapea soveltamisala ihmiskauppa- ja kiskontasäännösten välissä. Ehdotettu kiskonta työelämässä sisältää samanlaisen muotoilun, kuten muissakin vastaavanlaisissa kriminalisoinnissa (”työnantaja tai tämän edustaja”). Oikeuskäytännössä vastuun kohdentaminen on tällaisessa muotoilussa aiheuttanut näyttöongelmia, varsinkin kun henkilö, joka on käytännössä asioinut esimerkiksi ulkomaalaisten työntekijöiden kanssa, ei välttämättä ole ollut missään johtavassa asemassa tai edes virallisessa asemassa kyseisessä yrityksessä. Pohjanmaan kärjäoikeudessa on tullut ilmi, että jotkut yritykset ovat käyttäneet ulkopuolisia välittäjiä, jotka ovat hoitaneet käytännön asioinnin ulkomaisten työntekijöiden kanssa. Nämä välittäjät ovat puhuneet samaa kieltä ulkomaisten työntekijöiden kanssa ja ovat usein olleet lähtöisin samasta maasta. Tältä osin oikeuskäsittelyjen näyttöongelmat pysyvät todennäköisesti samanlaisina jatkossakin, mutta tukea voidaan toki hakea muiden vastaavien kriminalisointien oikeuskäytännöstä.

Ehdotuksessa esitetään oikeushenkilön rangaistusvastuu ulottamista kiskontaan työelämässä ja törkeään kiskontaan työelämässä, sekä ehdotetaan liiketoimintakiellosta annettua lain muuttamista niin, että liiketoimintakielloon voitaisiin määrätä, jos liiketoiminnassa on syyllistytty kiskontaan työelämässä tai törkeään kiskontaan työelämässä. Pohjanmaan kärjäoikeus pitää tätä perusteltuna ja kannattaa muutosta. Jo nykysääntelyn mukaan kiskonnantapaiseen työsyryntään sovelletaan, mitä oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään ja voidaan määrätä liiketoimintakielloon. Yhteisösakolla ja liiketoimintakiellolla on mahdollista puuttua ja ehkäistä toistuvaa työperäistä hyväksikäyttöä.

